

В.Я. Павленко

ВАРШАВСЬКИЙ 1920 РОКУ ДОГОВІР МІЖ УКРАЇНОЮ І ПОЛЬЩЕЮ В КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ

Розглядаючи дану проблему з позицій сьогодення, насамперед необхідно позбутись цілого ряду ідеологічних стереотипів, котрі впродовж багатьох років насаджувались в українському суспільстві і тяжіли над ним. В результаті сформувалось упереджене бачення подій 1918-1920 років (та й не лише їх), які стали багатоманітними для народів Польщі та України, що боролись за свою незалежність. Тому спочатку хоча б коротко зупинимось на головних положеннях радянської історіографії цього періоду.

Віддаючи належне тому значному внеску, який здійснили радянські науковці у розробку даної проблеми [1; 268-291], слід зауважити, що її об'єктивне висвітлення за часів існування СРСР було неможливим. Тому до цього недоліку історіографії потрібно підходити з розумінням. Адже і україно-польські стосунки, і всі інші події досліджувалися і оцінювалися на основі комуністичної ідеології. Ленін повчав, що Польща і Врангель - ударні сили світового імперіалізму, який прагнув задушити Радянську Росію[2; 314]. Тому в підручнику з історії України читаємо: "Розпалюючи війну, польські поміщики і буржуазія ставили метою загарбати Правобережну Україну. Білорусію, розширити межі Польської держави від Балтійського до Чорного моря. Переможною війною вони гадали покінчити з народженням революційного року трудящих і зміцнити свою владу. Вірними прислужниками польських інтервентів виступали українські буржуазні націоналісти"[3;136]. Неважко зрозуміти, що таке твердження ґрунтувалось на ленінській оцінці подій. Його автори, як і Ленін, ігнорували те, що війну з більшовиками вели найбільш національно свідомі патріотичні сили Росії, України і Польщі, які не дивлячись на багато ідейних розбіжностей і різну кінцеву мету, прагнули не допустити встановлення більшовицької диктатури в своїх країнах. Вони інколи вступали у боротьбу і між собою, а тому їх не можна ототожнювати і кваліфікувати як слухняне знаряддя світового імперіалізму, тим більше, що А.Денікін і Й.Пілсудський теж звинувачували один одного в імперіалістських планах. Така ситуація була вигідна більшовицькому керівництву Радянської Росії, воно її вміло використало для реалізації своїх проектів перебудови світу.

Розглядаючи проблему українсько-польських взаємин у досліджуваній період, необхідно врахувати, що на них великий відбиток накладали стосунки цих сторін з іншими державами та політичними силами: з Німеччиною, Антантою, а також і патріотичними силами Росії, зокрема з тими, які очолював генерал А.Денікін. Начальник польської держави Й.Пілсудський і А.Денікін робили спроби порозумітися.

і для цього були не лише об'єктивні, а й суб'єктивні умови. Вони полягали в тому, що А.Денікін народився в Польщі, де пройшло його дитинство, а його мати була полькою. А.Денікін мав багато знайомих серед польських військових ще з дореволюційних часів, оскільки вони служили в російській армії. А.Денікін непогано знав життя в Польщі. І всупереч розповсюдженим уявленням, стверджував, що з розумінням ставився до прагнень поляків відродити власну державу. Якби союз між Польщею і Денікіним відбувся, то, безперечно, україно-польські стосунки були б зовсім інші.

Особисте бачення "польського питання" генерал А. Денікін виклав у своїх мемуарах "Путь русского офицера" і "Поход на Москву", остання книга є частиною його п'ятитомного твору "История русской смуты", виданого в 20-ті роки минулого століття за кордоном. Колишній Головнокомандуючий Збройними силами Півдня Росії згадує, що ще в 1919 р. робив спроби укласти угоду з Польщею для спільної боротьби проти більшовиків. Зокрема він пише: "Относясь лично с полным сочувствием к возрождению польского государства, я не считал неизбежные трудности русско-польских отношений непреодолимыми. И, во всяком случае, был твердо уверен, что ближайшие наши пути связаны непрерывно, так судьба и Польши, и России находятся в роковой зависимости от долгоденствия советской власти..."[4; 96]. Як бачимо, Денікін вірно визначив головного ворога обох країн та його небезпеку, але переговори між зацікавленими сторонами не закінчились успіхом. Це можна пояснити недовірою і ворожнечею, що склались між росіянами і поляками в минулі роки, а також недооцінкою Денікіним сили національного руху та прагненням відновити єдину Росію. В свою чергу і Й.Пілсудський, який очолював боротьбу польського народу, намагався відновити "Велику Польщу", яка б включала Литву, Білорусію і Волинь, тобто частину України. Такі вимоги Денікін оцінював як несвоєчасні"[5; 99]. Пізніше генерал вважав, що Пілсудський здійснив зраду, коли таємно уклав угоду з більшовиками[6; 58]. Сам же Пілсудський, пояснюючи причини зриву переговорів, сказав: "...К сожалению, не с кем разговаривать... и Колчан, и Деникин - реакционеры и империалисты..."[7; 101].

Невміння та небажання лідерів патріотичного руху Росії та Польщі знайти порозуміння, обернулось трагедією як для народів цих країн, так і для України. Її уряди теж допустили чимало прорахунків у складній ситуації жорстокого боріння різних політичних сил. Усім їм необхідно було б не акцентувати увагу на розбіжностях, а наближатися до "спільного знаменника", тобто до того, що їх об'єднує. А таким об'єднувчим завданням мала стати боротьба з більшовицькою загрозою.

Як вже говорилося, для того, щоб об'єктивно охарактеризувати українсько-польські стосунки, необхідно позбутись упередженості і односторонньої оцінки, що було характерним в минулі роки. Сьогодні в Україні і Росії такі об'єктивні дослідження вже з'явилися. Тому є можливість використати ряд документів, раніше недоступних дослідникам і які сприяють кращому осмисленню подій 1919-1920 рр. Розглядати їх необхідно в контексті стосунків уряду Радянської Росії з Польщею, народ якої, як і народ України, прагнув до створення своєї держави. Але більшовицьке керівництво мало свої далекосяжні плани світової революції і в їх реалізації Польщі відводилась заглива роль, як тієї ланки, через яку полум'я революцій перекинеться в Західну Європу. Допомогає зрозуміти плани більшовицького керівництва збірник документів, який містить дуже цінні й рідкісні матеріали, що сприяють висвітленню маловідомих сторінок історії. Він має назву "Немецко-большевистская конспирация". Ця унікальна книга була видана ще в жовтні 1918 року Урядовим комітетом громадського інформування США англійською та російською мовами. Він містить серію документів і

матеріалів (70 одиниць) у тому числі й ті, що показують, хто розв'язав радянсько-польський конфлікт, в який потім втягнулись і інші учасники, зокрема Україна. З документів зрозуміло, що ще в січні 1918 року більшовицьке керівництво на чолі з Леніним організувало відкритий терор проти польських патріотів, котрі, як і українські прагнули після падіння монархії в Росії відродити свою національну державність. Фінансувала ці акції Німеччина. Прикладом таких дій може бути документ зазначеного збірника, який наведемо повністю за дослідженням А.Арутюнова "Досье Ленина без ретуши"[8; 268]:

"Контр-Разведка при Ставке.

Января, 28-го дня, 1918 г.

В Комиссию по борьбе с Контр-Революцией:

По поручению главноверха в ответ на Ваш запрос дополнительно к депеше сообщая, что присланные с майором Байермейстером деньги здесь получены. В действующих против контр-революционеров фронтовых войск выделено для борьбы с поляками и румынами несколько батальонов. Плотим 12 рублей в день при усиленном пайке. Из нанятых частей, посланных против легионов, выделены два отряда: один из лучших стрелков для расстрела офицеров-поляков, другой из литовцев и латышей для порчи запасов продовольствия в местах сосредоточения польских войск. Некоторые местные крестьяне также согласны нападать на поляков и истреблять их.

Комиссар: Г. Мошолов.*

Як бачимо, більшовицьке керівництво розв'язало війну проти Польщі ще до здобуття її народом незалежності, тобто ще до листопада 1918 року, і задовго до офіційного оголошення війни у квітні 1920 року. Красномовний документ не потребує коментарів і переконливо характеризує політику Радянської Росії щодо інших народів.

Але особливо вражає ще один документ, який зберігався в архіві ЦК КПРС і теж довгий час був невідомий. Це план вторгнення в прикордонні райони Польщі озброєних диверсійних груп для здійснення терористичних актів серед мирне-населення. Автор плану - замісник Революційно-військової Ради республіки, тобто Л.Троцького, - Е.Склянський. Але його співавтором з повним правом можна вважати Леніна, а організатором виконання цього плану - поляка Дзержинського. Ось що пише у зауваженнях і доповненнях до цього плану вождь революції: "Прекрасный план! Доканчивайте его вместе с Дзержинским. Под видом "зеленых" (мы потом на них и свалим) пройдем на 10-20 верст и перевешаем кулаков, попов, помещиков. Премия: 100 000 рублей за повешенного"[9; 436].

Навіть приймаючи до уваги ту обставину, що план складено в умовах громадянської війни, він вражає своєю жорстокістю й віроломством і водночас дає уявлення про те, як втілювалася в життя ленінська національна політика. Адже навіть найбільш екстремістські групи заявляють про свої злочини. Крім того, документ важливий з точки зору розуміння ролі більшовицького керівництва в міжетнічних стосунках, зокрема і без того напружених україно-польських. Скоріш усього під "зеленими" Ленін розумів українські військові загопи, учасники яких, як і польські борці за свободу, намагалися не допустити більшовицької диктатури. Ленінські інструкції суттєво вплинули на перебіг подій і спричинили багато трагічних наслідків. Характерно, що документ доповнює наші знання про Дзержинського, якому і визначається провідна роль "доканчивать" своїх співвітчизників.

Але, не дивлячись на наявність документальних підтверджень фактів збройного вторгнення більшовиків на територію Польщі і фізичне знищення її народу, дискусії на тему, хто розв'язав радянсько-польську війну, яка, безперечно, торкається

України, продовжуються. Тому наведемо ще один документ, директиву командування Південно-Західного фронту № 20 від 9 січня 1920 року, де міститься наказ 12-й Червоної Армії: "...быть готовой на случай осложнения с поляками и перейти в решительное наступление в направлении Ровно-Дубно". Крім того, 3 квітня 1920 року 1-а Кінна армія із Майкопа була передислокована на кордон із Польщею[10; 438].

Для чого відбувалася концентрація військ на кордоні з Польщею, не важко здогадатись. Повторювався сценарій 1917 року щодо України. Щоб його зрозуміти, звернемось до мемуарів учасника радяно-польської війни, відомого воєначальника Червоної Армії, а пізніше військового теоретика М.Какуріна. Намагаючись пояснити причини радяно-польського конфлікту, який почав назрівати ще з 1918 року, автор у своїй праці під назвою "Как сражалась революция", намагається пояснити причини введення радянських військ в прикордонні з Польщею райони, відверто пише, що нібито їх населення "...по мере освобождения от германской оккупации деятельно приступило к организации Советов и с нетерпением ожидало прихода Красной Армии. Советское правительство, основываясь на свободном волеизъявлении народов этих республик не могло отказать им в помощи и защите своими войсками". І далі: "...ссылаясь на присутствие в рядах Западной Армии некоторых частей, сформированных по национальному признаку, польское правительство на этом основывало свои утверждения об угрозе Польше со стороны РСФСР"[11; 106-107]. Що таке "вільне волевиявлення народів", які "з нетерпінням чекають приходу Червоної Армії", сьогодні загальновідомо, особливо коли в її рядах вже діяли "військові частини, сформовані за національною ознакою". Не важко здогадатися, що в даному випадку йдеться про загони, сформовані з поляків, які призначалися для експорту революції до Польщі, на зразок того, як це трапилось з Україною в грудні 1917 року. Тоді на її територію разом із радянськими військами вирушили і загони "українського Червоного козацтва". Подібні сценарії більшовицьких режисерів повторювалися неодноразово і в різний час, але в Польщі він не спрацював: польська нація виявилася консолідованою і мала свого визнаного лідера - Й.Пілсудського, який організував опір агресії. Як бачимо, М.Какурін сам того не бажаючи, дуже невдало звинувачує у розв'язанні війни Польщу. Але читачеві, особливо сучасному, стає зрозумілою справжня причина війни, розпочатої більшовиками у відповідності з їх теорією світової революції проти народів, які прагнули до самовизначення.

Таким чином, на початку 1920 р. на кордонах з Польщею були сконцентровані великі сили Червоної Армії, і з огляду на попередні події виникла загрозлива ситуація. Особливо її посилювала 1-а Кінна армія. Загальновідомо, що кінні армії призначались не для оборони, а для широкомасштабного і швидкого наступу. Виконання цього завдання полегшувалось тим, що армія УНР, яка знаходилася між Радянською Росією і Польщею, втратила свою боєздатність і відступила. Тому реальна небезпека для УНР і Польщі, змусила їх лідерів об'єднати зусилля для врятування державності обох народів. І ця історична подія відбулася попри багато суперечностей і перешкод як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Не можна заперечувати той факт, що польська сторона мала експансіоністські плани щодо частини земель України, Білорусії та Литви і прагнула відновити свою територію в кордонах до 1772 року. Разом з тим, більшовицький уряд Радянської Росії не мав ніякого права вважати ці території "своїми" і нав'язувати місцевим народам чужу владу. Тому український уряд, не володіючи достатніми засобами для самостійної боротьби, мав робити тяжкий вибір. Але в літературі, виданій в Радянському Союзі до 90-х років минулого століття, нічого не говорилося про те, що в

1918-1920 рр. український народ, як і поляки, вів боротьбу з більшовицькою навалою, захищав свою незалежність і право на власне вибраний шлях розвитку.

Вивчення відповідних документів та маловідомих чи раніше недоступних мемуарів учасників подій (на свідчення деяких з них уже були посилання), переконує що більшовицький уряд відразу ж після жовтневого перевороту 1917 року розпочав радянізацію територій, які входили до складу Російської імперії. В документах Західного і Південно-Західного фронтів і Главкома Збройних Сил (директиви, накази, записи розмов по прямому проводу вищих посадових осіб)[12; 438] з усіма деталями простежуються агресивні дії Червоної Армії як проти Польщі, так і проти Української Народної Республіки, народи яких прагнули до свободи. Ворогом цих прагнень стали більшовики. На ґрунті глибоких політичних протиріч почалися гострі конфлікти між Радянською Росією і УНР, а з 1919 року і Польщею. Тому вважати, що війну розв'язали українські, а потім польські буржуазні націоналісти, як писали в підручниках до 1991 року, неправомірно[13; 289]. Не відповідає реаліям життя і твердження про те, що навесні і влітку 1920 року, коли розпочалася радяно-польська війна, український народ піднявся на боротьбу з польськими загарбниками[14; 144].

Розгляд військової сторони подій не входить у наше завдання. Лише коротко нагадаємо про те, що більшовицьке керівництво сподівалося не тільки на перемогу над Польщею і її "радянізацію" (для цього вже був готовий маріонетковий уряд майбутньої більшовицької Польщі), а й розраховувало експортувати революцію в Західну Європу. Але на цей раз наполеонівським планам Леніна і Троцького не вдалося здійснитися. На захист своєї землі піднявся польський народ, який переконливо довів, що він - згуртована і волелюбна нація. Почалася дійсно всенародна війна проти окупантів. Після ряду невдач польська армія перейшла в контрнаступ. Її успіхові сприяла і та обставина, що в квітні 1920 р. між Польщею і Українською Народною Республікою було підписано Варшавський договір, або ж, як ще називають цей акт, Варшавську угоду. Її результатом стала участь у війні на боці Польщі військ УНР. Ця подія викликала далеко неоднозначну оцінку в українському суспільстві, і дискусії навколо неї тривають. Тому зупинимось на ній детальніше.

Договір складався з двох документів: з політичної і торгівельно-економічно" конвенції від 21 квітня 1920 року, один з пунктів якої містив положення про те, що вона має таємний характер (цей документ підписали міністр закордонних справ УНР А.Лівицький та представник уряду Польщі Я.Домбський) і військової конвенції від 24 квітня 1920 року, яку підписали від України генерал В.Сінклер, а від Польщі - представник воєнного відомства Славек. Ці історичні документи, навколо яких так багато дискусій, заслуговують на те, щоб з ними познайомитись, проаналізувати й оцінити з позицій сьогодення. Тому наведемо найголовніші їх положення, де міститься суть договору.

Політична конвенція між Польщею та Україною (квітень 1920 р.):

"...§ 2. Кордони між УНР та РПП встановлюються такі: на північ від Дністра вздовж р. Збруч, а далі вздовж колишнього кордону між Австро-Угорщиною та Росією до Вишегрудні, а від Вишегрудні на північ через Кременець, а далі по лінії на схід від Здолбунова, потім уздовж кордону Рівненського повіту... колишньої губернії Мінської до перетину її р. Прип'яттю, а потім Прип'яттю до її гирла.

§ 3. Уряд Польщі визнає за Україною території на схід від кордону, зазначеному в § 2, до кордонів Польщі 1772 р. (до поділів), які Польща вже займає або дістане від Росії шляхом збройним чи дипломатичним.

§ 6. Аграрна справа в Україні буде розв'язана Установчими зборами. До скликання установчих зборів юридичне становище землеволодільців Польської національності в Україні визначається угодою між РПП і УНР.

§ 7. Укладається військова конвенція, що становить інтегральну частину договору.

§ 8. Договір залишається таємним. Його не можна передати третій стороні або опублікувати"[15; 245].

Із військової угоди Директорії УНР з урядом Польщі (квітень 1920 р.):

§ 2. Польські та українські війська діють спільно як війська союзні.

§ 6. З початку спільних дій проти більшовиків український уряд зобов'язується постачати продукти польській армії, що діятиме на цій території: м'ясо, сало, борошно, хліб, крупу, овочі, цукор, овес, сіно тощо. У разі непостачання Українським урядом необхідної продукції цивільний комісар України реквізує продукти у місцевого населення.

§ 11. На польській території триватиме формування українських частин... до того часу, як таке формування стане можливим на власній території.

§ 12. Командування польськими військами зобов'язується постачати українським військам зброю, амуніцію... для трьох дивізій.

§ 16. Обидві сторони зобов'язуються зберігати цю конвенцію у таємниці"[16; 48-49; 55-58].

Аналізуючи зміст договору, перш за все слід відзначити головне, що недооцінювалось навіть українськими патріотами: вперше в історії польський уряд визнав повну незалежність України. В порівнянні з усіма попередніми відомими з історії стосунків України і Польщі домовленостями це найбільш вагомий і рішучий крок до становлення цивілізованих відносин між двома країнами. Але він не отримав свого подальшого розвитку і навіть був перекреслений наступними подіями. Договір визначав кордон між двома державами, але при вирішенні цієї дуже складної проблеми українська сторона була змушена піти на великі поступки, що і стало своєрідною платнею за допомогу у боротьбі з більшовиками на решті території. Тому такі етнічні українські землі як Галичина, Західна Волинь, частина Полісся, Підляшшя, Посяння і Холмщина фактично виявилися анексованими. Цей факт довгий час (та ще й зараз) слугував підставою для того, щоб звинувачувати С.Петлюру в тому, що він продав і зрадив Україну. Особливо гострою була реакція в західному регіоні.

Договір відразу ж став каменем спотикання між українськими патріотичними силами і суттєво їх ослабив у дуже складний і доленосний період, оскільки не всі розуміли необхідність компромісу заради збереження головного.

Відверто негативне ставлення до цього акту знаходимо в мемуарах активного учасника збройної боротьби, талановитого воєначальника армії УНР Ю.Тютюнника. З 1923 р. він перебував у полоні в Радянській Україні і прагнув отримати амністію в обмін на каяття. Тому його книга, що вийшла в Харкові 1924 року, має промовисту назву "З поляками проти України". В ній читаємо: "Не знаючи, що творилося в Польщі, ми (армія УНР - прим, автора) на весну 1920 року наближалися до Галицької Червоної армії, щоб спільно вирішити дальші наші кроки. Коли б ми тоді були мали інформацію про Варшавський договір, - то, напевно, не довелось б нам опинитися в ролі зняряддя польської політики на Україні"[17; 15]. Тим самим Ю.Тютюнник підкреслює, що спочатку про договір з поляками знали не всі, бо переговори велися -аємно.

Крім Ю.Тютюнника, багато інших українських патріотів, що боролися за державність України, теж висловлювали свої критичні зауваження і навіть обурення.

Так, І.Нагаєвський у своїй книзі "Історія Української держави двадцятого століття" пише: "Глянувши побічно на текст варшавського договору, можна відразу побачити, що польська сторона застерегла все до найменших деталей, не даючи нічого українській стороні, наприклад, договір не передбачав жодних санкцій у випадку, якби польська сторона не додержала своїх умов"[18; 332-333]. І далі автор наводить слова відомого юриста і українського державного діяча тих часів С.Шелухіна, який був міністром юстиції Центральної Ради та в першому уряді Директорії. Його оцінка була ще більш жорсткою і зводилась до таких суджень, що "Варшавський договір був злочином, за який Україна заплатила своєю свободою і кров'ю своїх синів. Цей договір був заключний без уповноваження і проти інтересів українського народу. Це й було причиною, що його держано в таїні від українського народу, хоч він не був таїною для різних міністрів закордонних справ і дипломатів, яких Польша намагалася переконати, що вона має повне право на українську територію"[19; 333].

Разом з тим, були й інші, більш стримані оцінки. Так, О.Удовиченко в своїх мемуарах "Україна у війні за державність" оцінює Варшавський договір дуже коректно, так як і обставини, за яких він був написаний: "Концентрація військ на польському кордоні після ліквідації армії генерала Денікіна, агресивна політика советського уряду проти "білої" Польщі, а головне, ліквідація фронту Української Армії, рештки якої пішли на партизанщину в центр України, завдяки чому Польша Румунія позбавились "буфера", що прикривав кордони цих держав, - усі ці обставини спричинили, хоч і з великими труднощами, прискорення підписання політичної й військової конвенції між Українським Урядом і Польщею. Начальник Польської держави маршал Пілсудський, який був душею і головним чинником визвольної боротьби польського народу, розумів, що майбутня доля Польщі зв'язана буде з існуванням незалежної Української Держави. Як Польша, так і Україна мали одного і головного ворога - Москву.

Авторитет і воля маршала Пілсудського спричинились до того, що 22 квітня 1920 року між польським та українським урядами було підписано політичний договір, а разом з тим і військову конвенцію"[20; 156].

Роз'яснюючи людям із свого найближчого оточення необхідність укладення Варшавського договору, С.Петлюра нагадав їм відому притчу: "Тату! Он чорт лізе в хату!" - кричав переляканий син. А батько спокійно на це: "Нехай чорт, аби не москаль!"[21; 331]. Розуміючи під москалем російських більшовиків, С.Петлюра тим самим дуже добре охарактеризував психологічне підґрунтя договору між Україною і Польщею.

Щодо радянської історіографії, то її висновки були однозначно негативні, як от: "Україна фактично потрапляла в колоніальну залежність від польських поміщиків, а договір був "дипломатичним прикриттям" її окупації"[22; 289]. Не важко зрозуміти, що такі судження з'являлись на основі ленінської оцінки ситуації: "Польша уклала договір тільки з Петлюрою, генералом без армії, і цей договір викликав ще більше озлоблення українського населення"[23; 133].

Виважену оцінку договору, яка враховує реалії і труднощі того часу, дає сучасна українська історична наука: "21-24 квітня 1920 року УНР вимушена була підписати Варшавський договір з Польщею". І далі: "26 квітня польська армія чисельністю 65 тис. разом з українськими загонами чисельністю 15 тис. розпочали наступ на більшовиків" [24; 223]. Погоджуючись з цим, необхідно додати, що, як свідчать О.Удовиченко [25; 163] та І.Нагаєвський [25; 334], цей похід відбувався під гаслом, яке могло б об'єднати два народи у спільній боротьбі з ворогом: "За нашу і вашу свободу!" Такий важливий аспект проблеми майже не висвітлений і на ньому не

акцентується увага і зараз. Але, як на наш погляд, то саме він є визначальним і ключовим в оцінці подій. Цей аспект сьогодні набуває великої актуальності в світлі україно-польських відносин, які останнім часом налагоджуються. З огляду на ту ситуацію, що склалася на польському кордоні навесні 1920 р. і про яку вже говорилося, виступ польсько-українських військ можна вважати превентивним ударом, що міг не допустити вторгнення Червоної Армії.

Сьогодні, добре знаючи, яких жахливих руйнувань і насильств зазнав український народ від сталінського тоталітаризму, Варшавський договір бачиться "меншим злом", який, за задумами його творців, мав запобігти більшому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Историография истории Украинской ССР. - К.: Наукова думка. - 1987.
2. Ленін В. І. Повне зібрання творів, т. 41.
3. Рибалка І. К., Довгопол В. М. Історія Української РСР. Епоха соціалізму. - К.: Вища школа, 1982.
4. Деникин А. И. Поход на Москву. - К.: Воениздат, 1990.
5. Там само.
6. Деникин А. И. Путь русского офицера. - М.: Прометей, 1990.
7. Деникин А. И. Поход на Москву.
8. Арутюнов А. Досьє Леніна без ретуші. - М.: Вече, 1999.
9. Там само.
10. Там само.
- И.Какурин Н. Е. Как сражалась революция. Т. 1 - 2. - 2-е изд., уточн. - М.: Политиздат, 1990., Т. 2.
12. Арутюнов А. Вказана праця.
13. Історія Української РСР. Короткий нарис. - К.: Наукова думка, 1981.
14. История СССР. Эпоха социализма. (Издание третье, дополненное). - М.: Высшая школа, 1974.
15. Хрестоматія з історії України для студентів вузів. - К., 1993.
16. Гражданская война на Украине 1918 - 1920гг.: В 3 т. - К., 1967, т. 3.
17. Тютюнник Ю. З поляками проти Вкраїни. - Державне видавництво України, 1924. (Репринтне видання 1990 р.).
18. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. - К, 1994.
19. Там само.
20. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. - К.: Україна, 1995.
21. Нагаєвський І. Вказана праця.
22. Історія Української РСР. Короткий нарис.
23. Ленін В. І. Повне зібрання творів, т. 41.
24. Новітня історія України. - К.: Вища школа, 2000.
25. Удовиченко О. І. Названа праця.
26. Нагаєвський І. Вказана праця.

А.І. Йолкін , С.І. Куделко

ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ УНР, ІНТЕРНОВАНІ У ПОЛЬЩІ (1920-1924 Р.). (За матеріалами ДАРФ)

Боротьба за державне відродження України в 1917-1920 роках проходила драматично. Захищаючи свою територію, уряд УНР у боротьбі з більшовиками пішов на укладання союзного договору з Польщею 24.04.1920 року. Однак польський уряд